

madaniyatlarni hurmat qilish, ularga zarar bermaslik va ularni saqlab qolishga qaratilgan yondashuvdir.

- **Mahalliy jamoalarni qo'llab-quvvatlash.** Ekologik turizm yoki ekoturizm mahalliy jamoalarni qo'llab-quvvatlashning samarali vositasidir. Turizmning bu turi tabiatni va mahalliy madaniyatni asrab-avaylashga qaratilgan bo'lib, mahalliy aholiga bir necha jihatdan katta foyda keltirishi mumkin: ish o'rinlarini yaratish; mahalliy madaniyatni saqlab qolish; tabiatni muhofaza qilish; ekologik madaniyatni shakllantirish; rivojlanishga sarmoya kiritish; mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash.

- **Madaniy merosni saqlash.** O'zbekistonning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishidagi muhim omillardir. Ushbu jarayonlarni uyg'unlashtirish, mahalliy aholini qo'llab-quvvatlash va resurslardan samarali foydalanish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlash mumkin. Buning natijasida nafaqat aholi farovonligi oshadi, balki O'zbekistonning madaniy merosi ham yaxshilanadi va yosh avlodlarga yetkaziladi.

- **Xabardorlikni oshirish.** Ekologik turizm xabardorlikni oshirish orqali yangiliklar va innovatsiyalarni kiritish, shuningdek, tabiat va madaniyatni saqlash bo'yicha umummilliy va global mas'uliyatni kuchaytirish mumkin. Bu namunalar, davlatlar, tashkilotlar va mahalliy jamoalar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirishga yordam beradi va barqaror rivojlanishni ta'minlaydi.

- **Qonuniy bazani mustahkamlash.** Huquqiy asosni mustahkamlash, ekoturizmning barqaror rivojlanishini ta'minlash, tabiiy boyliklarni asrab-avaylash va mahalliy hamjamiyatlarning taraqqiyoti uchun shart-sharoitlar yaratish davlat tuzilmalari, xususiy sektor va fuqarolik jamiyatining yaqin hamkorligi tufayli mumkin bo'ladi.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki oldimizda hali ko'p vazifalar turibdi. Biroq, agar biz ilmiy tadqiqotlarni faol olib borsak, ekologik sayyohlik yo'nalishlarini ko'paytirsak va ekologik toza mahsulotlardan foydalanishning samarali usullarini izlasak, harakatlarimiz muvaffaqiyatli va uzoq muddatli bo'lishi uchun zarur sharoitlarni yaratgan bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" Farmoni, 02.12.2016 yildagi PF-4861-son. <https://lex.uz/uz/docs/-3077025>
2. Maxsetova, M. F. (2024). EKOLOGIK TURIZMNING TAVSIFI VA TURLARI. Экономика и социум, (12-2 (127)), 561-565.
3. Oybek Ostanov. O'zbekistonda turizm qay ahvolda va uni rivojlantirish uchun nimalar kerak-mutaxassis takliflari. 2018. Kun.uz/uz/news
4. Forje, G. W., Awazi, N. P., & Kimengsi, J. N. (2022). Ecotourism governance in sub-Saharan Africa: a systematic review. Environmental Research Communications, 4(4), 042002.
5. Shohista, T. (2023). O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK TURIZMNING MODDIY VA HUQUQIY BAZASINI SHAKLLANTIRISH. Экономика и финансы (Узбекистан), (4 (164)), 7-13.

TURIZMNING IQTISODIY, IJTIMOY, ATROF-MUHIT VA MADANIY TA'SIRLARI

Sultonova Yulduzxon Kamoldinovna

Qo'qon universiteti o'qituvchisi

sultonovayulduzxon66@gmail.com

Annotatsiya: Turizm 21-asr fenomeni bo'lib, uning rivojlanishi doimiy ravishda dinamik va samarali o'sib boramoqda. Ushbu maqolamizda Samarqand mamlakatimizning ikkinchi yirik sayyohlik yo'nalishi bo'lganligi va rivojlanishi birinchi navbatda tabiiy diqqatga sazovor joy bo'lgan turistik resurslarga asoslanganligi sababli, turizm ta'sirining ushbu yo'nalishda qanday aks etishini tasvirlashdan iborat. Ushbu tadqiqotning maqsadi Samarqanddagi eng muhim va eng

ta'sirli effektlarni topish va tavsiflash. To'plangan material ushbu mavzu bilan bog'liq muammolar va muammolarni umumiy tahlil qilish uchun ishlatilgan. Hujjatning xulosasiga ko'ra, xususiylar va davlat turizm sektorlari hamkorlik qilishi, kengroq mahalliy hamjamiyatni jalb qilish turizmning salbiy ta'sirini kamaytirishi va ijobiy tomonlarini oshirishi kerak.

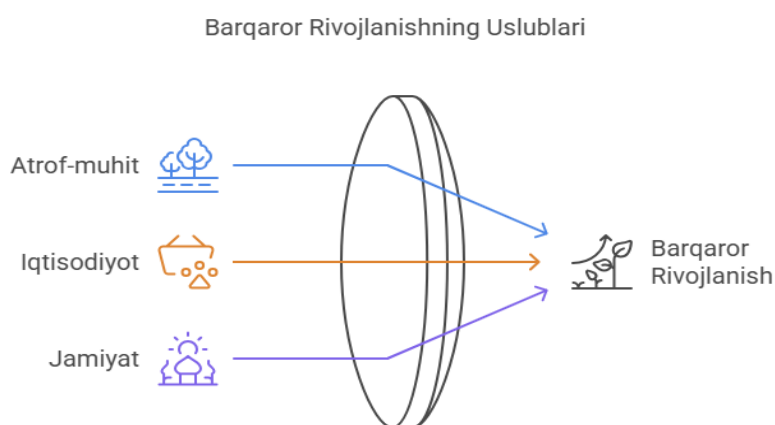
Kalit so'zlar : turizm, iqtisodiy ta'sirlar, ijtimoiy ta'sirlar, atrof-muhit ta'siri, madaniy ta'sirlar.

Kirish: Turizm sayyohlik – sayohat qilish; faol dam olish turlaridan biri. Turizm deganda jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog'lomlashtirish, ma'rifiy, kasbiy amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to'lanadigan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda 24 soatdan kam bo'lmagan va 365 kundan oshmagan holda sayohat qilishi tushuniladi. Turizmning tarixi XIX asr boshlariga borib taqaladi.

Turizmning intensiv rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan eng muhim omillar, masalan, daromad va bo'sh vaqt miqdori, keyin urbanizatsiya va sanoatlashtirish iqtisodiyotning jadal rivojlanishining birinchi natijasidir. Turistlarning ma'lum manbalarga qanchalik tez-tez va qanchalik iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan tashrif buyurishi ularning sifati va faollik darajasiga bevosita bog'liq. Joy va turistik faoliyatni amalga oshirish motivi bilan bog'liq bo'lgan ma'lum bir turistik yo'nalishning o'ziga xos xususiyati diqqatga sazovor joy deb hisoblanadi. Turizmning murakkab muammosi bilan shug'ullanuvchi professional adabiyotlarning aksariyat mualliflari turistik diqqatga sazovor joylar turizm tizimida asosiy rol o'ynaydi degan fikrga qo'shiladilar.

Tanlangan muammodan keyin, ya'ni . tadqiqot predmeti va tadqiqotning belgilangan maqsadi, sifat usullari ushbu maqolada qo'llanilgan. Tadqiqot predmetiga oid nazariy mulohazalarda alohida usullar sifatida quyidagilardan foydalanildi: analitik-sintetik, induktiv-deduktiv, abstraktsiya va umumlashtirish usuli, shuningdek, taqqoslash usuli. Ushbu ish uchun mavjud professional adabiyotlar, ilmiy va professional maqolalar, Internet va boshqa manbalar ma'lumotlaridan foydalanilgan.

ASOSIY QISM: Barqaror turizmni rivojlantirish kontseptsiyasi tadqiqotlarda 1990-yillarda tilga olindi. Barqaror turizmning sintagmatik ifodasi , aslida, barqaror rivojlanishning maqsadlari va tamoyillariga asoslangan turizmga ishora qiladi. Barqaror deganda jamiyat farovonligiga va atrof-muhitni yaxshilashga, iqtisodiy farovonlikka va madaniy boylik va turizm namoyon bo'ladigan joyning o'ziga xosligini oshirishga samarali hissa qo'shadigan turizmning har qanday shakli hisobga olinadi.

1-rasm. Barqaror rivojlanish elementlari

Barqaror turizmni rivojlantirishning asosiy g'oyasi har qanday holatda ham mahalliy atrof-muhitga zarar keltirmaydigan va ijtimoiy jihatdan maqbul bo'lgan iqtisodiy rivojlanishni to'g'ri yo'lga qo'yishdir. Shu sababli, turizmni rivojlantirish strategiyalarida barqaror turizm tamoyillarining ahamiyati va ma'nosini tan oladigan hukumatlar sonining global o'sishi kuzatilmoqda. Shunday qilib, muayyan tabiiy resurslardan foydalanishni nazorat qilish, mahalliy

jamoalarning ijtimoiy-madaniy haqiqiylikni hurmat qilish va iqtisodiy foyda ham sug'urtalangan. Ekologik va ijtimoiy-madaniy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi turizmning salbiy tomonlari haqida tushunchaga ega bo'lishimiz bizni barqaror turizmni saqlash bo'yicha faoliyatni tashkil etishga olib keldi.

Destinatsiyaga barcha turistik ta'sirlarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin: ekologik, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy. Ular turistlarning xatti-harakatlari, shuningdek, ushbu manzilda turli obyektlar va xizmatlarning qurilishi va ishlash usullari natijasida yuzaga keladi. Turizmdan kelib chiqadigan ta'sirlarni umumiy baholash juda qiyin, chunki ular hajmi va tuzilishi bo'yicha yo'nalishlarga ajratiladi. Vaqtni baholashga ko'ra, ularni qisqa muddatli va uzoq muddatli bo'lish mumkin.

Muayyan yo'nalishga turizm ta'sirini prognoz qilish uchun ushbu asosiy qiyinchiliklardan ba'zilar quyidagi faktlarni o'z ichiga oladi.

1. Turizm - bu individual faoliyatga ta'sirni to'g'ridan-to'g'ri baholash bo'lgan juda ko'p turli xil faoliyat turlarini ifodalaydi.

2. Belgilangan joyga tashrif buyurgan turistlar ko'pincha yashash joyidagi aholi bilan bir xil faoliyat bilan shug'ullanadilar, bu esa bir-birini farqlashni imkonsiz qiladi.

3. Ekologik rejadagi o'zgarishlar o'z-o'zidan amalga oshirilmoqda, bu esa turizmning bevosita ta'siri sifatida sodir bo'lgan o'zgarishlarni miqdoriy baholashga yordam bera olmaydi.

4. Turizm ko'pincha tanib olish va baholash qiyin bo'lgan bilvosita va to'plangan ta'sirlarni keltirib chiqaradi. Bir joyga turizm ta'siri doirasi turistik faoliyatning aspektlariga qarab o'zgaradi.

Shuni yodda tutish kerakki, turizmning uning rivojlanishiga ta'siri har doim ham salbiy oqibatlarga olib kelmaydi. Turistik yo'nalishlarning ko'pchiligida rivojlanish o'zgarishlari aniq bo'lganligi sababli, turizm va u bilan birga olib keladigan o'zgarishlar boshqa faoliyat turlariga qaraganda kamroq zararli. Ayniqsa, turizmni rivojlantirish strategik nazorat ostida va barqaror rivojlanish postulatlariga asoslansa. Qisqa vaqt ichida ma'lum bir hududga tashrif buyuradigan sayyohlar sonining sezilarli darajada ko'payishi, shuningdek, mahalliy urf-odatlar va odatlardagi haqiqiylikning asta-sekin yo'qolishiga olib kelishi mumkin, masalan, jamoatga asoslangan va keng omma uchun jamoatchilikni jalb qilishning namunasi bo'lmagan madaniy tadbirlar uchun shaxsiy hayot talabi.

O'zining muhim madaniy merosi bilan mashhur hududlarda ushbu hududni strategik rivojlantirish ijodkorlari oldiga turli vazifalar qo'yilmoqda: bu bir tomondan madaniy merosning vayron bo'lishiga olib kelishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan iqtisodiy o'sish va jamiyat salohiyatini oshirishning kalitidir.

Turizmni rivojlantirishdan so'ng tabiiy resurslarni saqlab qolish bilan jamiyat rivojlanishi kuzatiladi, bu jamoalar uchun kafolatlangan ijtimoiy va iqtisodiy manfaatlar mavjud. Buning uchun ular quyidagi ko'rsatmalardan foydalanishlari mumkin:

1. Turizm rivojlanishiga iqtisodiy ta'sir bahosini yaratish;
2. Ulanishlar orqali mahalliy iqtisodiy foydalanishni maksimal darajada oshirish;
3. Mahalliy hamjamiyatni jalb qilish va turizm daromadlaridan foyda olish;
4. Mahalliy mahsulotlar va xizmatlar marketingini rivojlantirishga ko'maklashish;
5. Adolatli biznesni targ'ib qilish va yaxshi narxlarga erishish.

Ijtimoiy ko'rsatmalar:

1. Rejalashtirish va qarorlar qabul qilishda mahalliy hamjamiyatlarni jalb qilish;
2. Turistik faoliyatning ijtimoiy ta'sir etuvchi omillarini baholash;
3. Ijtimoiy va madaniy farqlarni hurmat qilish;
4. Xost madaniyati uchun foydalilik.

Atrof-muhit va tabiiy resurslarni muhofaza qilish bo'yicha ko'rsatmalar:

1. Turizmni rivojlantirishda atrof-muhitga salbiy ta'sirlarni kamaytirish;
2. Resurslardan barqaror foydalanish;
3. Biologik xilma-xillikni maksimal darajada saqlash.

Turizm rivojlangan muayyan hududning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy sohalarida muqarrar ravishda ma'lum o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar salbiy yoki ijobiy bo'ladimi, faqat maqsadni strategik boshqarishga bog'liq. Ba'zi o'zgarishlar juda tez seziladi, boshqalari esa bilvosita va ko'pincha boshqa mahalliy omillar bilan bog'liq. Turistik faoliyatning mahalliy aholiga ko'rsatadigan foydalari ko'p bo'lishi aniq, biroq bir yo'nalish bo'yicha turistlar oqimining ko'pligi tufayli ba'zi bir nojo'ya ta'sirlar va noxush oqibatlar yuzaga kelishi mumkin. Salbiy ta'sirlar, ehtimol, qora bozorning o'sishi, qimor o'yinlaridan noto'g'ri foydalanish - shuning uchun jinoyatchilik darajasining oshishi. Ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan, mahalliy aholidan sayyohlarga xos bo'lgan, muayyan jamoaga xos bo'lgan mavjud odatlar, axloqiy tamoyillar bilan hamohang bo'lmagan ayrim odatlarni qabul qilish sohasida ham salbiy hodisalar bo'lishi mumkin.

1-jadval

Turizmning destinatsiyaga ta'siri:

Ta'sir turi	Ijobiy	Salbiy
Ekologik	Yangi xizmatlarni ishlab chiqish Mahalliy axborot tuzilmasini mustahkamlash Tabiiy resurslarni muhofaza qilish Mehmonlarni boshqarish strategiyasi	Atrof-muhitning buzilishi Biogeokimyoviy sikllardagio'zgarishlar Arxitekturaning degradatsiyasi Biologik xilma-xillikning o'zgarishi
Ijtimoiy-	Mahalliy hamjamiyatning tadbirlar va tadbirlarda ishtiroki Mintaqaviy madaniy merosni saqlash va targ'ib qilish	Shaxsiy va hissiy faoliyatni tijoratlashtirish. Turistlarni yaxshiroq qondirish uchun tadbirlar va faoliyatning tabiatini o'zgartirish.
Iqtisodiy	Ishga joylashish imkoniyati Mehnatni qo'llab-quvvatlashni oshirish Hayot darajasi va investitsiyalar o'sishi	Shaxsiy va hissiy faoliyatni tijoratlashtirish. Turistlarni yaxshiroq qondirish uchun tadbirlar va faoliyatning tabiatini o'zgartirish.

Samarqand - davlatimizdagi eng katta va eng mashhur ziyoratgohi bo'lib, u sayyohlar tashrifi bo'yicha ikkinchi o'rinda turadi. O'zbekiston Respublikasi Samarqand viloyatidagi qadimiy shahar. Amir Temur ordeni sohibi. Viloyatning ma'muriy, iqtisodiy va madaniy markazi (1938-yildan). 1925-1930-yillarda Respublika poytaxti. O'zbekistonning janubi-g'arbida, Zarafshon vodiysining markaziy qismida (Darg'om va Siyob kanallari orasida) joylashgan. O'rtacha 695 m balandlikda. Toshkentdan 300 km. Samarqanddan Toshkent—Dushanbe, Toshkent—Turkmanboshi, Toshkent—Uchquduq—Qo'ng'iro't temir yo'llari, Katta O'zbek trakti (Toshkent—Termiz yo'li) o'tadi. Shahar aholisi va xo'jaliklari Shovdor, Bog'ishamol ariqlaridan suv oladi. Iyulning o'rtacha harorati 25,9°, eng baland harorat 40—42°, yanvar o'rtacha harorati 0,2°, eng past harorat —26°. Maydoni –120 km². Aholisi 585 ming kishi (2024). 2022-yilning 15-16-sentyabr kunlari ShHTga a'zo davlat rahbarlarining tartib bo'yicha 22-yig'ilish bo'lgan Samarqand sammiti bo'lib o'tgan.

So'nggi paytlarda, ayniqsa so'nggi o'n yillikning o'rtalarida, Samarqand madaniy va badiiy tarkib mazmunan oshirildi va jozibador turistik taklif oshdi. Taklif kontsertlar, festivallar, karnavallar tashkil etishda o'z aksini topdi, bu Samarqand nafaqat sog'lomlashtirish turizmi tufayli, balki unga tashrif buyurishni xohlaydigan sayyohlarning sonini oshirish. Ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi 3 yilda turistlarning ushbu yo'nalishga kelishi va tunashlari sezilarli darajada oshdi.

Xulosa: Biz Samarqandga va umuman olganda, turizmning salbiy ta'sirini kamaytirib ijobiy ta'sirini oshirishning yagona samarali usuli bu barqaror rivojlanish tamoyillariga qat'iy

rioya qilish deb hisoblaymiz. Samarqandda bu sodir bo'lishi uchun turizmning xususiy va davlat sektorlarini bog'lash va mahalliy hamjamiyatni tartibga solish bilan hamkorlik qilish kerak. Boshqa tomondan, turizm biznesiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Madaniy meros va tabiiy resurslarni tijoratlashtirish Samarqandga targ'ib qilishda, shuningdek, barqaror rivojlanish postulatlarini hisobga olgan holda iqtisodiy manfaatlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Samarqand turizmning ekologik, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy ta'siri nuqtai nazaridan barcha turizm sub'ektlari, ayniqsa mahalliy aholi uchun ijobiy muhit va ta'sir yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kamoldinovna, S. Y. (2024). O'ZBEKISTONDA TURIZM BOZORINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHDA SMART MUTAXASSISLIK O'RNI. *Kokand University Research Base*, 529-532.
2. Kamoldinovna, S. Y. (2024). TURIZMDA MAHSULOT VA BOZORNI DIVERSIFIKATSIYA QILISH. *Kokand University Research Base*, 906-909.
3. Kamoldinovna, S. Y. (2023). TURISTIK MAHSULOTLAR VA XIZMATLAR MOHIYATIGA YONDASHUVLAR VA ULARNI DIVERSIFIKATSIYALASH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY JIHATLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI*
4. Sultonova, K. Y. (2023). MATEMATIKANI ZAMONAVIY IQTISODIYOTDAGI O'RNI. *Interpretation and researches*, 1(8).
5. Yulduzxon, S. (2021). Muammolar va echimlar Sanoat-4.0 ni joriy etish O'zbekistonda dastur. *Muammolar va echimlar Sanoat-4.0 ni joriy etish O'zbekistonda dastur. Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi*, 1(000002).
6. Sultonova, Y. (2023). KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH VA UNING INFRATUZILMASINI QO'LLAB-QUVVATLASHNI O'RGANISHNING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 2(2), 101-104.
7. Yulduzxon, S. (2022). Six key principles for effective teaching of mathematics: Six key principles for effective teaching of mathematics. *Qo'qon universitetining ilmiy materiallar bazasi*, 1(000006).
8. Kamoldinovna, S. Y. (2022). A boundary matter for a fifth-order private derivative differential equation with two double and one simple real characteristic. *Eurasian Research Bulletin*, 4, 45-47.
9. Sultanova, Y. K. (2022). Effective methods and advantages of working remotely. *Science and Education*, 3(5), 1665-1667.
10. Kamoldinovna, S. Y. (2023). TURISTIK MAHSULOTLAR VA XIZMATLAR MOHIYATIGA YONDASHUVLAR VA ULARNI DIVERSIFIKATSIYALASH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY JIHATLARI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 358-362.
11. Kamoldinovna, S. Y. (2022). TADBIRKORLIK FAOLIYATIDA ISHLAB CHIQRISHNI KLASSTER USULIDA TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(5), 309-314.
12. Kamoldinovna, S. Y. (2024). OLIY O 'QUV YURLARIDA MATEMATIK MODELASHTIRISHNING AHAMIYATI (TURIZM YO'NALISHI MISOLIDA). *Kokand University Research Base*, 533-535.

BARQAROR TURIZM: ATROF-MUHITNI HIMOYA QILISH VA AHOLI TURMUSHINI YAXSHILASH BO'YICHA MUVAFFAQIYATLI XALQARO TAJRIBALAR.

Numonova Muharramxon

Qo'qon universiteti Jahon tillari kafedrası o'qituvchisi

numonovamuharramxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis atrof-muhitni muhofaza qilish va turmush darajasini yaxshilash bo'yicha ilg'or xalqaro tajribalarni o'rganib chiqdi. Daniya, Shvetsiya, Germaniya, Singapur va Yaponiya misolida yashil texnologiyalar, qayta tiklanuvchi energiya va eko shaharsozlikning ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqotlar ekologik muammolarni hal qilish iqtisodiy o'sish va aholi farovonligini oshirishga yordam berishini ko'rsatadi. Integratsiyalashgan strategiyalar muhimligi